دوای تەواوبوونی دوالیزمی «زۆردار و زۆرلێکراو» ئەرکی ڕۆشنبیرانمان چییە؟

ڕزگار لوتفی
(کوردستانی ئێران)

«پێوەندیم لە تەک دەوروبەردا ئاگاییمە»(١) واتە فاکتەرە زیندووەکانی دەوروبەری تاکە کە بەرەو پلەی تێگەیشتنی و ئاگایی هانی دەدەن و دەبنە کۆی ئەو زانیارییانەی کە عەقڵانییەت لە سەروویەوە بنیات دەنرێت. هەستی تاک لەمەڕ خۆی و جێ و شوێنی لە کۆمەڵگادا و هەروەها هەست بە بەردەوامبوونی مێژووی خۆی، بەم مانایە کە تاک توانای هەیە خۆی لە سەرجەم دەورانەکانی ژیانیدا وەسف بکات، پرۆسەیەکە کە بە «بەهای کۆمەڵایەتی تاک» ناو دەبردرێت. ئەو کاتە بەهای کۆمەڵایەتی بۆ تاک دەبێتە ئەمرێکی واقیعی کە ئەو تایبەتمەندییانەی کۆمەڵگە بۆ هەڵسەنگاندنی ئەم بەهایە خولّقاندوونی لەگەڵ داخوازییەکانی تاکدا بێتەوەو

ئەوانی دیکەش پەسەندیان بێت. بە واتایەکی دیکە هەر کاتێک کە کۆمەڵگە تایبەتمەندییەکانی تاکبوونی تاکەکانی خۆی لە دەهلیزەکانی خۆیدا چەسپاند و توانای ئەوەی بوو بەهای کۆمەڵایەتی تاک هاوتەریب لەگەڵ داخوازییە دەروونییەکانی تاکدا بسەلمێنێت، ئەوا پرۆسەی بەهای کۆمەڵایەتی تاک لەو کۆمەڵگەیەدا بە ئەنجام گەیشتووەو نیشاندەری دیموکراتیزەبوونی کۆمەڵگەیە بە هەموو عەیارە تایبەتییەکانیەوە:

«مرۆڤ زیندەوەرێکە کە تەنیا لە کۆمەڵگەدا دەتوانێت تاکییەتی خۆی دەرببڕێت، خەیاڵکردنی بەرهەمێکی تاکەکەسی، بە مرۆڤێکی تەنیایی تەریک لە کۆمەڵگە (کە هەنووکە ڕەنگە ئەو مرۆڤە شارستانییەتە بێت بە هەموو ئیمکاناتێکی کۆمەڵایەتییەوە)، هەر بەو ڕادەیە تەوساوییە کە ئێمە بیر لەوە بکەینەوە کە گەشە و پێشکەوتنی زمان، بەبێ بوونی کەسانێک کە بەیەکەوە بژین و لەتەک یەکدیدا قسە بکەن، ئیمکانی هەیە»(٢)
لێرەدا ئەوە دەسەلمێت کە بەهای کۆمەڵایەتی تاک لە لایەن کۆمەڵگەوە ئامادە دەبێت و بەبێ ئەو ژینگەیەش، تاک توانای نییە لەم مەسەلەیە بۆ چەسپاندنی تاکیەتی خۆی کەڵک وەربگرێت. ئێمە بە دوای ئەم شیکردنەوەیەدا ڕووبەڕووی ئەو پرسیارە دەبینەوە کە ئایا کۆمەڵگەی ئێمە ئەو زەمینەیەی تێدا پێکهاتووە کە بتوانێت پرۆسەی شکڵ گرتنی بەهای کۆمەڵایەتی تاکی تێدا بەرجەستە بکرێتەوە؟ کە ئەمەش زەمینەیەکی دییە بۆ گەشەو هەڵزنانی کۆمەڵگە بە پەیڕەی گەشەکردن و نوێگەریدا.

لە کۆمەڵگەی کوردیدا یەکەم کارتێکەری بنچینەیی بۆ ژێر پێنانی بەهای کۆمەڵایەتی تاک، سیستەمی دیکتاتۆری و باوک سالارییە لە شکڵە جۆراوجۆرەکانی ئابووری، ڕامیاری، بنەماڵەیی و ئایینیدا.

لەنێوچوونی بەهای کۆمەڵایەتی تاکیش دەبێتە هۆی نامۆبوون کە بەرهەمەکەی چەشنێک مەسخی کەسیەتی تاکە.

لەم کۆمەڵگەیەدا بەهۆی ڕەگ داکوتانی سیستەمی دیکتاتۆرییەت لە هەموو بوارەکانی ژیاندا وەک سیستەمی بەڕێوەبەری حکومی، پەروەردە، بازاڕی، ئابووری و تەنانەت بنەماڵەش، تاک هەموو تایبەتمەندییەکانی تاکییەتی خۆی هەر لەسەرەتای بوونییەوە لێی دەسێنرێتەوەو لە ژێر پۆششی ئەم جۆرە سیستەمانەدا پەروەردە دەکرێت، کە ڕاستەوخۆ دەبێتە هۆی لەنێوچوونی بەهای کۆمەڵایەتی تاکە کەس و سڕینەوەی کەسییەتی تاکە کەسی ئەوان. هەر لەم حاڵەشدا بەهۆی بەردەوامبوونی ئەم جۆرە سیستەمە و بارهاتن لە ژێر سێبەری سیستەمی دەسەڵاتدا، میکانیزمی دۆزینەوەی «خود» لە جێگەی «بەهای کۆمەڵایەتی تاک» لە ڕێگەی وەرگرتنی کەسییەتی لەلایەن دەزگەو گرووپی دەسەڵاتدارەوە جێبەجێ دەکرێت. ئەم ڕەوتەش لەسەر شکڵ وەرگرتنی کەسییەتی ڕۆشنبیری کورد بەهەمان ڕیتمی پێشووەو ئەزموونی مێژوویی کۆمەڵگەی کوردیش بە ڕوونی پیشانی داوە کە ڕۆشنبیرانی کۆمەڵگە یان «سیاسی» بوون یان «خۆیان بە دەزگەی دەسەڵات» فرۆشتووە.

ئەو چەند کەسەی کە بە هەر هۆیەک لەم ڕەوتە جەبرییە خۆیان پاراستووەو بێلایەن ماونەتەوە، بەکردەوە لە ئەرکی کۆمەڵایەتی خۆیاندا هەڵسووڕێنەر نەبوون و دەسەڵاتی سەپێنەر دەرفەتی پێنەداون. ئەوەش لە بیرنەکەین کە ڕەهەندی دەسەڵات لە بوارەکانی ژیاندا بە چەشنێکە کە ڕێ بە بێلایەن مانەوە بە کەس نادات و ئەمەش یەکێکە لەو تایبەتمەندییانەی دەوڵەت لە کۆمەڵگە دیکتاتۆر لێدراوەکاندا. جا خەبات لە دژی دیکتاتۆرییەت بەبێ تێگەیشتن لە چەمکی «بەهای کۆمەڵایەتی تاک» و کۆشش لە بەرزکردنەوەی ئەم جۆرە چەمکەدا کاریگەرییەکی ئەوتۆی نەبووەو لە باشترین چەشنی خۆیدا «دیموکراسی»یەکانی شێوەی ئەورووپای ڕۆژهەڵاتی بەدواوەیە.

لێرەداو لە کۆمەڵگەی کوردیدا دەتوانین ڕۆشنبیران بەسێ کەرت دیاری بکەین:

أ- ڕۆشنبیرانی سیاسی کە خەبات دەکەن لە دژی دەسەڵاتی سیاسی داگیرکەر.

ب- ڕۆشنبیرانێک کە خۆیان بە دەزگەی دەسەڵات فرۆشتووە.

ج- ڕۆشنبیرانی بێلایەن کە کاریگەرییەکی ئەوتۆیان لەسەر کۆمەڵگە نەبووە.

ئەو ڕۆشنبیرانەی کە بە هەر چەشنێک تێکەڵی سیستەمی دەسەڵات بوون، هاوکات لە لایەنی ڕۆشنبیری خۆیان بە قازانجی دەسەڵات سوودیان وەرگرتووە کە هەنووکە لە خانەی باسەکەی ئێمەدا ناگونجێن.

ڕۆشنبیرانی بێلایەنیش بەو هۆیەوە کە نەیانتوانیوە ڕۆڵێکی کاریگەر لە کۆمەڵگەدا بگێڕن و لە کەمینەدا ماونەتەوە بەو جۆرە لەم دەقەدا شایانی باسکردن نین. لێرەدا ئاوڕدانەوەی بنەڕەتی لەسەر ڕۆڵی ڕۆشنبیرانی سیاسی کوردە و دیاریکردنی دەوری کاریگەریان لەم کۆمەڵگەیەدا.

ئەو وتەزایەی کە گەلێک جار لە نێو ڕۆشنبیرانی سیاسیدا بووەتە دروشم و زۆرجاریش بە هەڵە کەڵکی لێوەرگیراوە وتەزای دیموکراسییە. لەو کۆمەڵگانەدا کە دیکتاتۆرییەت لەگەڵ خواردن و خەوتنی حەشیمەت تێکەڵ بووە، کەمتر ڕۆشنبیرێک هەیە کە هەڵوێستی سیاسی نەبێت و کەمتر ڕۆشنبیرێکی سیاسی هەڵدەکەوێت کە بەردی دیموکراسی لە سنگ نەدات.

ڕۆشنبیرانی سیاسی کورد بەداخەوە بە تێگەیشتنێکی بەرتەسک بە چەمکی دیموکراسی، زۆربەیان ئەم چەمکەیان تا بازنەی سنوورداری دەرەکی تاکە کەسی خۆیان نزم کردووەتەوە. واتە بە تێگەیشتنی خۆیان لەم چەمکە بەرینە مامەڵەیان لە تەک دیموکراسیدا کردووە. هەر لەسەر ئەم بنچینەیەشەوەیە کە ئەمڕۆکە ئەو شتەی کە ناوی دیموکراسی لێ دەنێن، سبەی بە دیکتاتۆرییەت ناوی دەبەن و ئەو شتەی کە هەنووکە لە ڕوانگەی ئەوانەوە مەحکومە، سبەی بە سیاسەتی خۆیانی دەکەن.

بۆ ڕۆشنبیرانی سیاسی کورد خەبات بۆ وەدیهێنانی دیموکراسی لە کەناڵی هەستی تاکەکەسییەوە بەنیسبەت بێ عەدالەتی ئەنجام دەدرێت. لەنێو ئەواندا، تێگەیشتنی ئازادی و دیموکراسی تەنیا لە ڕێگەی خەباتێکی سەرسەخت و بەردەوامی دەروونی، کە بریتییە لە خەبات لە تەک بۆچوونی ئایینی، کێشەکانی پەسکیۆلۆژیک و پیاوسالارییەوەیە کە وەدی دێت. بە واتایەکی دیکە ڕۆشنبیرانی سیاسی لە دیموکراسی وەک چەکێک بە دژی جەمسەری زۆردار و دەسەڵاتدار کەڵک وەردەگرن و بەهۆی بوونی دوالیزمی «زۆردار و زۆرلێکراو» بەپێی مێژووی کۆمەڵگە، ئەم چەکە بووەتە هێزی جووڵەو حەرەکەتیان بۆ بەربەرەکانی سیستەمی دەسەڵاتدار، لە کاتێکدا چەمکی «دیموکراسی» کاتێک بە ترۆپکی وەدیهاتنی دەگات کە کۆمەڵگە توانای هەڵگرتنی هەر جۆرە بۆچوونێکی جیاوازی هەبێت و ئەو سوونەتانەی کە تا ناخ بە دەروونی مرۆڤی کورددا ڕۆچوون، نەبنە کۆسپ لەبەردەم زەوق و بۆچوونە جیاوازەکاندا.

بۆ نموونە لە کۆمەڵگەیەکدا کە دیاردە نەرێتی،

سەلەفی، ئاینییەکانی خۆی ڕاگرتبێت و لە هەمان کاتیشدا تەکنیکی دیموکراسی کە بریتین لە: هەڵبژاردنی ئازاد، مافی دەنگدانی گشتی، پێڕەوی کەمینە لە زۆرینە، ئازادی ڕاگەیاندن و بڵاوکەرەوەکان و... بەکارهێناوە، لەو کۆمەڵگەیەدا کە ناتواندرێ بۆچوونی لایەنێک یان ڕوانگەیەکی مۆدێرن و نوێ هەزم بکرێت و هەموویان بێبەشن لە مافی شارستانی خۆیان، ئایا کەڵک وەرگرتن لەم تەکنیکی دیموکراسییەتە نەبووەتە کەرەسەیەک بەدەستی چینێکی دیاریکراوی ڕۆشنبیری سیاسی بۆ بەدەستەوەگرتنی دەسەڵات؟ واتە هەمان دوالیزمی «زۆردار و زۆرلێکراو» دیسانەوە دووپات بکرێتەوەو دروستکردنی ڕۆحی دیموکراتیک و پەرەپێدانی لە کۆمەڵگەدا ببێتە خەونێکی ساواو سادە. بیری دیموکراسییەت لە خۆیدا دەبێتە هۆی فنۆمنێک کە پانتاییەکی بەرینی لە چەمکەکانی نێوان تاکەکەسی-کۆمەڵایەتی، ئابووری و سازدانی بونیادە نوێیە کۆمەڵایەتییەکان بۆ پەروەردەو فێرکردنی دیموکراسی لەخۆ دەگرێت. لەم فنۆمنەدا ناتوانرێ مرۆڤەکان بە «دەنگدەرانی ئازاد»، «کۆمەڵە حزبییەکان»، یان «خلق الله» ناوزەد بکرێن. دیموکراسی و عەدالەتیش دوو چەمکی جیا لەیەکتری نین و چەمکی یاسایی کەسییەتی «ئیستثمار»ی مرۆڤ لە مرۆڤیش لەخۆ ناگرێت، بەم پێیە لەهەر کۆمەڵەو گرووپێکدا چ سیاسی و چ ناسیاسی تا ڕۆحی دیموکراسی تۆوی خۆی لە دەروونی تاکەکاندا نەچێنێت و چەمکی دیموکراسییەت چەکەرە نەکات هەر جۆرە هەوڵدان و دەنگ هەڵبڕینێک بە مەبەستی گەیشتن و داخوازی دیموکراسییەت دروشمێکە بۆ گەیشتن بە دەسەڵات و دووپاتبوونەوەی هەمان دوالیزمی «زۆردار و زۆرلێکراو». لێرەدا لەسنگدانی بەردی دیموکراسی لەلایەن ڕۆشنبیرانی سیاسییەوە دەبێتە هەوڵێکی پڕۆپاگەندەیی و لە قاوغی تیۆری خۆی ناترازێ و لە بەرژەوەندی و قازانجی بەرتەسکدایە نەوەک لە دەرک پێکردنێکی ڕۆحی ئەم چەمکەدا. ئەو شتەی کە لێرەدا جارێکی دیکە ڕۆشنبیران بەشێوەیەکی بازنەیی پێی دەگەنەوە گەڕانە بەدوای بەهای کۆمەڵایەتی تاکەکەس لە نێو ڕەهەندەکانی سیاسەت و گرووپە سیاسییەکانداو گەیشتن بە ئاستێک کە ئازادی دەستەبەر بکرێت کە ئەمەش ئەمرێکی ناسروشتییە، چونکە کۆمەڵگە بەمانای بنچینەیی وشە چەمکی دیموکراسییەتی هەزم نەکردووەو دیموکراتیزە نەبووە.

هەنووکە بەو ئەنجامە دەگەین کە بەهۆی بەردەوامبوونی سیستەمی دەسەڵاتی سیاسی سەپێنەرو دووپاتبوونەوەی ئەو دوالیزمەی ئیشارەتمان پێدا، ڕۆشنبیران توانایەکی ئەوتۆیان لە گۆڕانی کۆمەڵگە نەبووە. ئەوان تا ئەم قۆناغەش هەوڵی ئاڵوگۆڕکردنی دەسەڵاتیان لە غەیرە کوردەوە بۆ کورد داوەو کەمتر لە شۆڕبوونەوە لە ناخی کۆمەڵگەدا بۆ بنیاتنانەوەیەکی نوێ و سەردەمانە. ئێستاکە کە دەرفەتێکی گونجاو هاتووەتە دی و ڕۆشنبیری سیاسی کورد لە هەڵگرتنی ئەم خەمە قورسە ڕەخساوە، دەبێ لە ڕێگەی مەنتقی خۆیەوە بوارەکانی کۆمەڵگە بۆ گۆڕانکاری دەسنیشان بکات و پڕۆگرامی قۆناغێکی نوێ بۆ کردەوەی کۆمەڵایەتی خۆی دابڕێژێت.

ڕێکخراوە جۆراوجۆرەکانی نێو کۆمەڵگە وەک قوتابخانە، ڕێکخراوی حکومی، ڕێکخراوی «عقد ازدواج»، ڕێکخراوی ئایینی و... تاد، هەر کامێکیان بەیارمەتی فاکتەرێکی زەینی کە بە (عەقڵانییەت - Rationality) ناوبانگی دەرکردووە لە حاڵەتی مانەوەو بەردەوامیدا دەمێننەوە لەو شوێنەشەوە کە عەقڵانییەت بەردەوام بەهێزی ئەزموونە نوێیەکان دەکەوێتە بەر هێرش و پەلامار بە مەبەستی نوێبوونەوە، پێویستی بە بەرگرییەک هەیە کە لە ڕێگەی لۆژیکی (باڵا)وە (Logos) بەرهەم دێت. پێوەندی ئەم لۆژیکی (باڵا)یەو عەقڵانییەتەش لە ڕێگەی (ئیمانەوە- Faith) بە ئەنجام دەگات.

ئەڵقەی ئەو پێوەندییەی کە زەینییەتی تاک لەگەڵ واقعییەتەکانی کۆمەڵگەی خۆی هەیەتی عەقڵانییەت دیاری دەکات. زەینییەت کە لەژێر کاریگەری دنیای دەرەوەدایە بەردەوام گۆڕانکاری بە سەردا دێت، بەڵام لەو شوێنەوە کە زەینییەت فاکتەرێکی وەستاو نییە بەهەر ئەزموونێکی نوێ، عەقڵانییەت دەخاتە بەر پەلاماری خۆی. عەقڵانییەتیش کە مەنتقی (باڵا)ی لەخۆ گرتووە، پانتایی کۆمەڵگەی تەژی کردووە لە لەوحە پیرۆزەکان و زەینییەت لە ڕێگەی ئیمانەوە لەتەک واقیعییەتەکاندا پێوەندی دەگرێت. پیرۆزی ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگە هەر لە قوتابخانەوە بگرە تا ڕێکخراوی ئایینی و بنەماڵەیی و حزبی سیاسیش هەر هەموویان لەم مەنتیقەوە سەرچاوەیان گرتووە.

ئەرکی ڕۆشنبیران بەدوای تەواوبوونی ئەرکی پێشینەی خۆیان (خەبات لە دژی دەسەڵاتی داگیرکەر) ئەوەیە کە بەکارکردن لە پانتایی عەقڵانییەتدا کە لەلایەن سوننەت، فەرهەنگ، یاساو.... لە ڕابردوودا بەرهەم هاتووە، تێبکۆشن کە ئەم پێوەندییانە بە شێوەیەکی نوێ و شارستانی بگۆڕن. بۆ وێنە لە ڕێکخراوە سیاسییەکاندا کە بۆ گۆڕانی کۆمەڵگە هەوڵ دەدەن، بێجگە لە کۆسپە

بونیادی و فەرهەنگییەکان، فاکتەرێکی زەینی تایبەت کە لە ئاکامی بەردەوامبوونی فکری ئایینیدا دروست بووە، ڕۆڵێکی سەرەکی دەبینێت. لەم چەشنە زەینییەتەدا بەو هۆیەوە کە لۆژیکی «باڵا» ڕەهەندێکی سەرەکی هەیە، تاک خود بە خود دەبێ بە تاکێکی ئۆتۆریتە و هەر بەم ڕێتمەش کۆمەڵگە دەبێتە بەردەوامییەک لەم تاکە ئۆتۆریتییانە. جا لێرەدا ڕۆڵی ڕۆشنبیران گرنگییەکی تایبەتی پێ دەدرێت و ڕەوتێکی پڕ مەترسی دەگرێتە ئەستۆ کە ئەویش بە لەبەرچاو گرتنی پێشکەوتنە ئابووری، سیاسی، زانستییەکانی سەردەم دەبێ بەردەوام پرسیار بخرێتە بەردەم کۆمەڵگەو پێکهاتەکانی و فەزایەک بەرهەم بێت کە تاکی ئۆتۆریتە گۆڕانکاری بەسەردابێت و بەهای کۆمەڵایەتی تاکییەتی پێبدرێت. لە ئەنجامدا بگەڕێتەوە سەر ئەو حاڵەتە سروشتییەی خۆی بە هەموو حەزو ئارەزوو و غەریزە دروستەکانییەوە.

ئەگەر ڕۆشنبیران توانای ئەوەیان نەبێت کە کۆمەڵگە لە لەوحە پیرۆزەکان پاک بکەنەوەو ئەساسی پێوەندی لەسەر بەهای دوو لایەنی کۆمەڵگەو تاک بنیات بنێنەوە، ئەوا زەمینەی دووبارە بۆ سازبوونەوەی هەمان دەسەڵاتی دیکتاتۆری خۆش دەکرێتەوەو تاکەکان بە مەرەکەبی قەڵەم جافی دەسەڵاتی سەپێنەر ڕەش دەکرێنەوە. مەترسییەکی دیکەش کە لەم حاڵەتەدا ڕۆشنبیران دەگرێتەوە، ئەوەیە کە دیسانەوە دەبێ ناسنامەی کۆمەڵایەتی و کردەوەی کۆمەڵایەتی خۆیان لە دەسەڵاتی سیاسییەوە وەربگرن و لە ڕێی پاداشتی باش و خراپی ئەم سیستەمەدا چاوەڕوانی بەرهەمی خێرو شەڕی خۆیان بن.

پەراوێزەکان:

١- مارکس، ئیدیۆلۆژی ئەڵمانی. ل٣٨

٢- مارکس، گروندریسە، وەرگێڕانی بۆ فارسی (باقر پرهام، احمد تدین)، بڵاوکەرەوەی ئاگاه، ١٣٦٢، ل٧

*** بۆ نووسینی ئەم وتارە بەشێوەیەکی بەرین لە وتاری «ڕۆشنبیران و سۆسیالیزم»، نووسینی: ف، صنعتکار سوود وەرگیراوە.**